

pteloru sale : acelu-a scéie, ce trebue se faca, si se póte ferí de multe rele. 5.) Ingeniulu ori genialitatea este cea mai inalta manifestatiune a mintii, si consiste intru consunanti'a cugetării si a fantasiei. Ingeniulu esceléza in regiunile cele mai nobile ale artii, ale sciintiei si ale vietiei sociali.

4. In tr. Ce este turburarea mintii ?

Res p. Turburarea mintii este unu morbu alu mintii, in care neinfrenarea fantasiei impiedeca lucrarea facultátiloru intielesuali. Speciele ei sunt : 1.) Deliriulu (vorbirea in laturi) ; 2.) dementi'a (nebuni'a) ; 3.) máni'a, frenesi'a, turbarea.

CAPU II.

Anim'a, ori potinti'a de a semti.

1. In tr. Ce este anim'a, ori potinti'a de a semti ?

Res p. Anim'a, ori potinti'a de a semti este ace'a potere a sufletului nostru, prin carea sufletulu cunósce starea placuta ori neplacuta atátu a sa, càtu sí a trupului, ádeca a semti desfatere ori dorere. — Scirea ace'a carea sí-o castiga sufletulu cu ajutoriulu potintiei de a semti despre desfatere ori despre dorere, se chiama **semtiu** ori **semtiementu**.

Déca objectele cari eserцитéza asupr'a sufletului impresiune placuta ori neplacuta sunt materiali, sí semtiemintele se voru chiamá **semtiementemateriali** ; éra déca objectele acele

sunt spiretuali : sî sentiementulu animei se va dîce semtiu spiretuala.

2. In tr. Cum se potu clasificá sentiemin-tele animei ?

R e s p. Sentiemintele animei se potu clasi-
ficá : 1.) D'in privinti'a cualitãtii ; 2.) d'in pri-
vinti'a genului ; 3.) d'in privinti'a gradului.

3. In tr. Cum potu fî sentiemintele animei
d'in privinti'a cualitãtii ?

R e s p. Sentiemintele animei d'in privinti'a
cualitãtii potu fî : a) placute ; b) neplacute. —
Sunt placute sentiemintele, déca objectulu
aceloru-a lu-pretiuimu, si sunt neplacute,
déca objectulu loru lu-despretiuimu. D. e. sunt
placute, pentru-cà sunt pretiuite sciinti'a si nu-
mele celu bunu ; dar sunt neplacute, pentru-cà
sunt despretiuute, nesciinti'a, erórea, penuri'a, in-
fami'a. Asiá dara, scirea ace'a, cà ni-amu castigatu
sciintie si renume bunu, sternesce in noi semtie-
mentu placutu ; precàndu scirea ace'a cà suntemu
neinvetiati, cà amu gresîtu, cà ne luptàmu cu
miseri'a, cà ne-a ajunsu rusînea s. c. l., sternesce
in noi sentiementu neplacutu.

4. In tr. Cum potu fî sentiemintele animei
d'in privinti'a genului ?

R e s p. Sentiemintele animei d'in privinti'a
genului potu fî de trei soiuri, ádeca : a) semtiu
adeverului ; b.) semtiu frumosului, si c.) sem-
tiu binelui. — 1.) Semtiu a d e v e r u l u i
este iubirea adeverului. D'in acestu semtiu se
nascu iubirea dreptãtii si voi'a invetiãrii. Sem-
tiu adeverului póte se sternésca in omu dorulu

de a scí intr'asiá mesura, càtu acelu-a va devení nefatigabilu intru adunarea sciintieloru. — 2.) Semtiulu frumosului séu gustulu esteticu, este iubirea frumosului. Frumosu póte se ni aréte atátu natur'a, càtu sí artea; asiá d. e. este frumosu ceriulu cu stele; si este frumósa sí music'a cea armoniosa, s. c. l. D'in gustulu esteticu se nasce sí iubirea ordinei si a curatieniei. — 3.) Semtiulu binelui este iubirea binelui spiritualu ori moralu. Asemene bunuri sunt d. e. libertatea, onórea, dreptatea, fericirea, s. c. l. D'in semtiulu binelui se nasce apoi unu legionu intregu de semtieminte. D'in acelu-a se nasce semtiulu moralu, carele isvoresce érase semtiulu verecundiei, semtiulu onórei, semtiulu dreptátii, si semtiulu datorintiei; d'intr'acelu-asi se nasce semtiulu religiosu, semtiulu patrioticu, semtiulu libertátii, semtiulu recunoscintiei si semtiulu iubirii.

5. Intr. Cum potu fí semtiemintele animei d'in privintia gradului?

Resp. Semtiemintele animei d'in privintia gradului potu fí: a.) semtítiiuni; b.) afecte; c.) patime. — 1.) Semtítiiunile sunt nesce semtieminte debile, cari abié vinu la cunoscintia. — 2.) Afectele in intielesu mai largu sunt semtieminte viue; dar in intielesu mai strinsu afectele sunt acele semtieminte mai ferbinti si de gradu mai potentiatu, cari pre unu tempu turbura inca sí cugetarea libera. Speciele mai de frunte ale afectloru sunt: parerea de rèu, fervorea (zelulu, revn'a), mirarea, temerea, mani'a,

insufletîrea, bucuri'a, speranti'a, rusînea si intristarea. — 3.) *P a t i m ' a*, ori poft'a s'eu aplecarea domnitória, este acelu sentimentu alu animei, cerele tiene încatusiata voi'a si o duce la tóte relele. Déca ceva pofta o escontentâmu mai de multe-ori, ace'a se preface in aplecare, si déca ne dâmu dupa aplecâri, acele voru incepe a domní nu numai asupr'a celoru-alalte pofte, ori aplecâri, ci inca chiar sî asupr'a voiei. Si asemenea pofta ori aplecare domnitória o numimu noi *p a t i m a*; ale càrei specie mai comune sunt: resbunarea, avariti'a, ur'a, invidi'a, sumetî'a, des-frenarea, ambitiunea si egoismulu.

6. *I n t r.* Ce au influentia asupr'a potintiei de a semtî?

R e s p. Asupr'a potintiei de a semtî au influenti'a: 1. Crescerea trupésca, pentrucà trupulu celu molesîtu corumpe sentimentele mai nobile, si nesciindu a-se supune pre sine acestoru-a, se avênta de-asupr'a loru. Ér' d'in contr'a, pre langa un'a crescere trupésca gróba, devine gróba si se têmesce sî anim'a. — 2. Giurulu in care se cresce prunculu, si modulu tractàrii cu d'insulu. Asiá d. e. intre ómeni reutatiosi si neumani si pre langa un'a tractare brutala si imprudenta se depravéza sî anim'a pruncului celui mai bunu; precându d'in contr'a intre omeni cu sentimente nobile si intr'adeveru culti, si pre langa un'a tractare umana si intielépta, prunculu de comunu devine omu cu anima nobila. — 3. Institutiunea, pentru-cà decumva acést'a potintiei cugetatórie i va dá un'a directiune sanitósa, prin acésta

si-va esercită influinți'a sa cea salutară sî asupra animei; dar deca va saturá mintea cu idei sinistre, deca va dá locu judecátiloru si consecintiloru gresîte, credintiei desierte, rationalismului, superstitiunii, — va corumpe sî anim'a, in carea semtiemintele se nascu d'in precugetare.

— 4. Temperamentulu sangelui. Asiá d. e. *a*) semtiemintele omului s a n g i o s u sunt prea viue inse pucinu duratórie; *b*) omulu celu m e l a n c h o l i c u are un'a fire chiar contraria cu a celui sangiosu: semtiemintele lui sunt mai line inse sî mai durabile; *c*) semtiemintele omului c h o l e r i c u sunt repentine si veheminte; d'in care cauza iute se aprinde spre manía si este iritatosu; *d*) omulu celu p h l e g m a t i c u este contrariulu omului cholericu; afectele mai veheminte, precum sunt manía, bucuri'a, fric'a s. c. l. a rare-ori lu-cuprindu pre elu, si d'in fire este aplecatu spre indiferentismu si spre nesimtítuine.

— 5. Diferinti'a secsuala; asiá d. e. anim'a femeiesca de comunu este mai semtítória decátu a barbatiloru. La femei anim'a domnesce asupra mintii, precându la barbati d'in contr'a mintea domnesce asupra animei; chiar pentru ace'a pre genulu femeiescu lu-characteriséza delicatétia si semtímentalitatea.

CAPU III.

Voi'a, ori potinti'a de a pofti.

Intr. Ce este voi'a, ori potinti'a de a pofti?

Resp. Voi'a ori potinti'a de a pofti este ace'a potere a sufletului nostru, prin carea de

dupa ideile ori semtiemintele nóstre ne detiermurimu spre operatiune ori lucrare; deca, binele ori rulu carele ni-lu intipuimu su dora lu-s semtimu, ne adopermu (nisuimu) a-lu face, ori a-lu indepart. — Insusi stimululu, carele sternesce potinti'a nostra de a pofi spre operatiune se chiama p o f t a, si se basza pre semtiu. Si asi, precum semtiemintele, asi si poftele sunt de dóue feliori; sunt deca pofte materiali, si sunt pofte spiritali ori morali.

Potinti'a de a pofi lucra in dóue directiuni, deca su că d'in instinctu (ori instinctivu), su d'in deliberatiune libera (ori arbitrariu). Prin urmare potinti'a de a pofi are dóue ramuri: a.) Instinctulu; b.) Voi'a su arbitriulu.

SECTIUNEA I.

Instinctulu.

1. Intr. Ce este instinctulu?

Res p. Instinctulu este ace'a potere a sufletului nostru, prin carea suntemu c si interior-minte siliti a face ori a intrelas ceva. — Instinctulu se aduce in lucrare prin semtiemintele materiali; instinctulu dara n'are neci o tréba cu mintea. Pana-ce prunculu nu incede a cuget, pana atunci tóte faptele d'insului sunt instinctive; dar indata-ce incede a cuget: lucrativitatea sa o indrpta dupa scopuri anumite, si operatiunile d'insului preste totu provinu d'in deliberatiune libera. — Déca instinctulu lucra fara de neci o cunoscintia a mintii: atunci se chiama instinctu o r b u.

2. *Intr.* Ce au influinția asupra instinctului?

Resp. Asupra instinctului au influinția :
 1.) Trupul, în mod, că, cu cât este mai iritabil trupul, cu atât voru fi mai vehemente și instinctele. De aici provine acea, că oamenii cei oteliti trupesce și știu înfrână cu multa usioritate instinctele. — 2.) Datin'a, în mod, că, cu cât se escontența mai adese-ori ceva în instinctu, cu atât-a se face acelu-a mai viu și mai impetuos. De unde provine acea, că în nesce oameni instinctele sunt mai că nedomolibile. — 3.) Crescerea, în mod, că, cu cât i-a suceso mai bine creșterii a cultivá mîntea, anim'a și voi'a, cu atât va fi mai în stare prunculu a-și scî înfrână instinctele. De aici provine acea, că oamenii cei neînvetiați, stupidi, ninerati și nemorali, de comunu și-urméza orbisiiu instinctele. — 4.) Credința, în mod, că, cu cât va fi mai viua credința în omu, cu atât a i va fi mai usioru acelu-a a-și predominá instinctele.

SECȚIUNEA II.

Voi'a, ori arbitriulu.

1. *Intr.* Ce este voi'a, ori arbitriulu?

Resp. Voi'a, ori arbitriulu este acea putere a sufletului nostru, prin carea noi suntem în stare, a lucrá înadinsu (d'în precugetare), adecă amesuratu scopuriloru cari ni le-am predefiptu. Lucrarea efectivă fiindu dara caracteristic'a voiei, prin acést'a se deosebesce de poft'a simplă a

animei. In lucrarea intentionata ori premeditata sunt de a-se deosebí dóue lucruri, ádeca intentiunea interna si lucrarea externa. Intentiunea o sternescu motivele, éra d'in intentiune se nasce apoi deliberatiunea ori detiermuriunea, pre carea o urméza esecutarea. Asiá dara spre a-se poté judecá o fapta, nu este destulu a esaminá numai singuru fapt'a, ci trebue sè se iée in consideratiune inca sî motivele sî intentiunea lucratoriului. Anume, omulu nu este necesitatu a urmá orbisii semtiemintele si poftele sale, ci cá un'a fiintia rationala ponderéza si precugeta motivele, si se detiermuresce liberu spre un'a ori spre alt'a. De aici provine acé'a, cà d. e. ne ferimu sî de veninulu celu dulce, precându inghitîmu sî medicinile cele amare, pentru-cà vedemu, cà acelu-a strica, éra aceste vindeca sanatatea. — Ace'a stare, in carea cineva se póte detiermurí pre sine independentu (neaternatu) spre un'a ori spre alt'a, se chiama libertate.

2. In tr. In ce se manifestéza tarí'a voiei?

Res p. Tarí'a voiei se manifestéza in caracteru. Pentru-cà pre acelu omu lu-numimu noi omu cu caracteru, carele are un'a voitare (firma, neclatita); éra omu fàra caracteru se dîce acelu-a, carele are un'a voia slaba. — Éra voi'a se dîce tare atunci, cându neluându in consideratiune piedecele, precum sunt poftele sî influintiàrile de d'in afara, se nisuesce nestramutabilu catra scopu; ér' slaba, déca se lasa a fí condusa de pofte si de influintiàrile de d'in afara. — Proprietàtile caracterului

sunt constanti'a si energi'a. Omulu celu constantu, nu-si urméza poftele contrarie detiermurityuniloru sale, si prin urmare este domnulu pofteloru sale. Omulu celu energiosu nu se sparie de greutàtile ce le intimpina, si nu abdíce de valorarea intentiuniloru sale pana-ce nu si-a ajunsu scopulu. — Proprietàtile defectului de caracteru sunt neconstanti'a si lasitatea (poltronari'a). Omulu celu neconstantu se lasa a fí condusu de valurile pofteloru sale si de varietatea influintiàrilor de d'in afara, sî-lu indupleca spre schimbarea ori stramutarea detiermurityunii sale; prin urmare omulu celu neconstantu nu é domnulu pofteloru sale. Omulu celu lasiu (poltronu) se sparie de greutàtile cari le intimpina, si decàtu sè se detiermurésca a-se luptá cu acele, mai bine abdíce de realizarea intentiunii sale.

3. In tr. In ce se manifestéza perfectiunea voiei?

R e s p. Perfectiunea voiei se manifestéza in virtute, pentru-cà omulu celu virtuosu domnesce asupr'a propensiuniloru sale si intru detiermurityunile sale se tiene de regulele morali. Amesuratu acestoru-a, cineva póte fí omu cu caracteru sî fàra cá se fia totu-o-data sî omu virtuosu, pentru-cà celu ce este constantu si firmu intru indeplinirea detiermurityuniloru sale pecatóse, acelu-a are caracteru, inse unu caracteru depravatu. Dar d'in contr'a, omulu celu virtuosu este totu-o-data sî cu caracteru, pentru-cà virtútea este unu caracteru firmu intru cele bune si placute lui Domnedieu.
